

OCENE IN POROČILA

Boris Golec: Adam Bohorič, Jurij Dalmatin in mesto Krško v 16. stoletju. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2024, 227 strani (Thesaurus memoriae. Opuscula; 11).

Pri Založbi ZRC SAZU je oktobra 2024 izšla monografija Borisa Golca z naslovom *Adam Bohorič, Jurij Dalmatin in mesto Krško v 16. stoletju*. Avtor, znanstveni svetnik na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU in redni profesor, je strokovnjak za zgodovino zgodnjega novega veka in se ukvarja zlasti s primerjalno zgodovino mestnih in trških naselij v slovenskem prostoru, z družbeno mobilnostjo in oblikovanjem kolektivnih identitet ter z nekaterimi vprašanji iz kulturne zgodovine, med drugim z raziskavami in objavami starejših slovenskih uradovnih dokumentov. Čas izida njegove najnovejše monografije se zdi več kot primeren, saj je lani minilo 440 let, odkar sta protagonista študije – Adam Bohorič in Jurij Dalmatin – leta 1584 objavila svoji glavni deli: prvo slovensko slovnico in celotni slovenski prevod Svetega pisma.

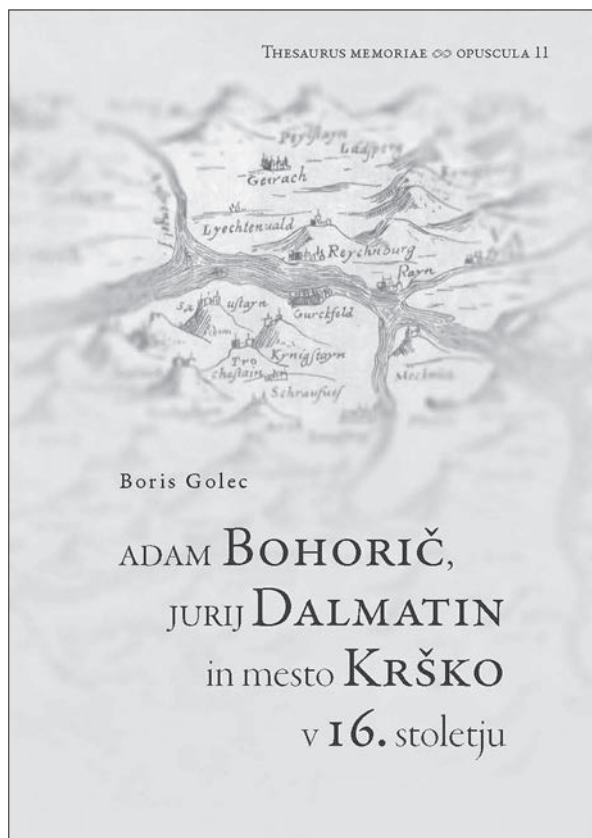
Golčeva monografija je razdeljena na tri glavna poglavja, ki so posvečena Adamu Bohoriču, Juriju Dalmatinu in mestu Krško v 16. stoletju, ter na petnajst podpoglavij. Objava poleg tega

vsebuje tudi tri priloge: *Kronološki seznam mestnih sodnikov in pisarjev*, *Kronološki seznam novospreglatih meščanov po mestni knjigi* in *Posestno stanje v luči popisov dvornega činža leta 1570 in 1575*, seznam virov in literature ter nemški povzetek vsebine. Ugotovitve, predstavljene v knjigi, je avtor pridobil na podlagi preučevanja arhivskega gradiva iz šestih domačih in petih tujih arhivov, kot tudi objavljenih virov in relevantne strokovne literature. Iz bogatega nabora primarnih virov gre izpostaviti zlasti davčno knjigo mesta Ljubljane, ljubljansko protestantsko matično knjigo in t. i. krško mestno knjigo.

V poglavju o Adamu Bohoriču avtor ugotavlja, da smo 500-obljetnico njegovega rojstva praznovali nekaj let prezgodaj, saj se je prvi slovenski slovničar rodil šele okrog leta 1524. Njegovo ime je v vire prvič vstopilo ob vpisu na dunajsko univerzo leta 1543, ko se je za univerzitetno matriko opredelil kot Štajerec iz Krškega (*ex Gurgfelt Styrys*), kar se sliši protislovno, saj je mesto na desnem bregu Save v zgodnjem novem veku v celoti pripadalo Kranjski. Golec vidi dve možni razlagi tega navideznega paradoksa, in sicer bi na štajerskem rojeni Bohorič v kranjskem Krškem lahko dobil elementarno izobrazbo ali pa bi se v krško gospostvo s štajerske strani Save lahko priselila njegova celotna družina. Ne nazadnje bi tudi njegov priimek, ki je izpeljanka iz oronima Bohor, lahko nastal šele na Kranjskem.

Poglavje vsebuje tudi nekaj novih odkritij o Bohoričevem poklicnem življenju, družini ter času in kraju smrti. Protestantski pisec po končanem študiju v Krškem ni vodil lastne šole, temveč mestno oziroma mestno-župnijsko šolo, kar je v nasprotju z doslej uveljavljenim mnenjem trajalo manj kot 12 let. Njegova druga soproga Doroteja Muhič, hči celjskega meščana, je rodila vsaj osem otrok, od katerih so trije dokazano odrasli. Najpomembnejše odkritje se gotovo nanaša na njegovo smrt, saj Bohorič v nasprotju z uveljavljenim prepričanjem ni umrl kot izgnanec neznano kje na Nemškem. To ob drugih okoliščinah prepričljivo demantira davčna knjiga mesta Ljubljane, ki kaže, da je njegovo smrt mogoče postaviti v kranjsko prestolnico, in sicer v čas med marcem 1601 in avgustom 1602.

Drugo poglavje obravnava Bohoričevega najznamenitejšega učenca in avtorja prvega preвода celotnega Svetega pisma v slovenščino Jurija Dalmatina. Za razliko od svojega učitelja se je Dalmatin zelo verjetno že rodil v mestu Krško kot sin očeta Hrvata in matere Slovenke, kot argumentirano sklepa Golec. Njegov rod po očetovi

strani najverjetneje izvira od hrvaških beguncev pred Turki, ki so se okrog leta 1530 naselili na Krškem polju. Poleg tega Jurij v zgodovino ni vstopil s podedovanim priimkom, temveč si je tega, kot ugotavlja avtor, nadel sam in se v humanistični maniri svojega časa podpisoval kot *Dalmatinus*. V obravnavanem času je horonim Dalmacija sicer obsegal bistveno večji geografski prostor kot danes, saj je na severu segal vse do Kolpe.

Dalmatin se je v Ljubljani najpozneje leta 1574 poročil z Barbaro Jauntaler, hčerko tamkajšnjega meščana, ki je rodila vsaj sedem otrok. V nasprotju z uveljavljenim prepričanjem, da so vsi Dalmatinovi otroci pomrli že v otroštvu, avtor razkriva, da sta odrasli vsaj dve njegovi hčerki – Suzana in Barbara, ki sta se omožili, znanih pa je tudi pet Dalmatinovih vnukov. Avtor prvega slovenskega prevoda cele Biblije je preminil 31. avgusta 1589 v Ljubljani in bil naslednjega dne pokopan na pokopališču pri Sv. Petru. V času protireformacije na prelomu 16. in 17. stoletja so njegovi potomci sprejeli katoliško veroizpoved in ostali v domovini.

Tretje, najdaljše poglavje monografije, je posvečeno mestu Krško v Bohoričevem in Dalmatinovem času. Mesto ob kranjsko-štajerski mejni reki Savi sodi med tista slovenska naselja, ki so mestne pravice dobila v poznem srednjem veku zlasti zaradi potrebe po obrambi pred Turki. Krškemu je mestno ustanovno listino z natančnim blazonom mestnega grba 5. marca 1477 na Dunaju izstavil cesar Friderik III. Čeprav je tedanje Krško v celoti ležalo na kranjski strani Save, je njegova mestna samouprava temeljila na svoboščinah in mestnem pravu štajerskih mest, zlasti Celja. Njegov pravni položaj v 16. stoletju je v širšem slovenskem kontekstu dokaj dobro dokumentiran, in sicer predvsem v omenjeni mestni knjigi, ki so jo vodili od okoli leta 1500 do leta 1679.

Kljub neugodnim varnostno-političnim razmeram, ki so jih zaznamovali turški vpadi, kmečki upori in požar leta 1573, je Krško v 16. stoletju, kot ugotavlja Golec, vendarle doživljalo gospodarski in demografski vzpon, k čemur je pripomogla zlasti lega ob plovni reki Savi, ki se je tedaj razvijala v pomembno prometnico. Avtor je na podlagi razpoložljivega gradiva dobro rekonstruiral posestno-demografske razmere mesta v obravnavanem času. Krško se je z okoli 150 hišami po evropskih merilih za velikost srednjeveških mest, ki so v grobem ostala nespremenjena vse do industrijske dobe, uvrščalo v tip majhnih mest z manj kot 2000 prebivalci, vendar je po kranjskih in širših slovenskih kriterijih dejansko že sodilo med srednje velika mesta.

Kot pomemben prispevek Golčeve študije gre

posebej izpostaviti primere nemčenja slovenskih priimkov pri njihovem zapisovanju, kar je bila pogosta praksa zlasti v 16. stoletju, ko so priimki v glavnem šele nastajali in niso bili obvezno prenosljivi na potomce. V monografiji najprej naletimo na primer Lukeža Klinca iz Višnje Gore, Trubarjevega sorodnika, ki je svoj priimek po preselitvi v Ljubljano ponemčil v Zweckl. Več primerov, ko je pisarniški prevod slovenskega priimka v nemščino ali nemška poklicna oznaka nadomestila prvotni priimek, avtor navaja tudi za Krško in poudarja, da nemški priimek za razliko od slovenskega še ne dokazuje nastanka v nemškem jezikovnem okolju, kar zlasti velja za »poklicne« priimke, kot so: Schuster, Schneider, Zimmermann ali Weber.

Čeprav avtor v predgovoru zapiše, da »pričujoča knjiga nima ambicij predstaviti celotnega védenja niti vseh novejših ugotovitev o soustreljiteljih knjižne slovenščine Adamu Bohoriču in Juriju Dalmatinu« in da »ne ponuja izčrpnega vpogleda v zgodovino mesta Krško,« predstavlja monografija dragocen prispevek k poznavanju osebnih biografij dveh od najpomembnejših Slovencev 16. stoletja ter pravne, cerkvene, demografske in gospodarske zgodovine mesta, ki je njunima življenjskima zgodbama vtisnilo pomemben pečat. Poleg tega monografija prinaša več dobrih vpogledov v življenje na Slovenskem v 16. stoletju in predstavlja trden temelj za nadaljnje raziskovanje obravnavanih tem.

Vanja Kočever

Jure Volčjak: Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiaconatov goriške nadškofije 1752–1757, 1761–1771. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2022, 2023, 800 strani, 976 strani (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa 1752–1774; zv. 5, 6).

V začetku januarja 2024 so v Arhivu Republike Slovenije, tedaj še v Gruberjevi palači, predstavili dve obsežni objavi virov, ki obravnavata kranjski del obsežne goriške nadškofije v drugi polovici 18. stoletja, za časa Karla Mihaela grofa Attemsa (1711–1774). Prvi goriški nadškof (od leta 1752, prej apostolski vikar) je bil pomemben tudi za slovenske dežele. V biografskem leksikonu je predstavljen kot del plemiške družine Attems, delujoče na Goriškem in Štajerskem (M. Češčut, PSBL 1974; M. Preinfalk, NSBL 2013), pa tudi kot osebnost (R. Klinec, PSBL 1974; F. M. Dolinar, NSBL 2013).

Nastanek goriške nadškofije je bil rezultat desetletnega razmisleka še iz časov protireformacije